

Надійшла до редакції 29 квітня 2010 року

УДК 378(477.53)»195»

Б.В. Год, О.П. Єрмак

ПОЛТАВСЬКИЙ ПЕДІНСТИТУТ У РОКИ ВЕЛИКОЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ ВІЙНИ ТА ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД

У статті аналізується вклад викладачів і студентів Полтавського педінституту в здобутті Перемоги та післявоєнної відбудови країни.

Ключові слова: *відбудова, війна, евакуація, навчальний процес, матеріально-технічна база, мобілізація, педінститут, реевакуація.*

З перших днів війни частина викладачів, студенти-юнаки і дівчата-медсестри запасу — добровільно й за мобілізацією — пішли захищати рідну землю. Вже 4 липня 1941 року в наказі директора інституту П.М. Асеева оголошувалося про мобілізацію до лав Червоної армії працівників інституту В.Н. Лисенка, М.А. Курилка, Є.І. Хоменка, А.М. Гуценка, П.К. Падалки, К.Ю. Новака, І.В. Примостка, В.З. Федія, М.В. Солов'я, В.М. Рогінського. Викладачі та студенти інституту включилися в роботу з організації допомоги фронту: вступили у винищувальні підрозділи, поповнили лави донорів, допомагали колгоспам зібрати врожай, зводили оборонні рубежі на території області й навколо Полтави.

З початком війни роботу педагогічного інституту було перенесено в приміщення партійної школи по вулиці Куйбишева (на цьому місці тепер знаходиться приміщення гімназії №6). У складних умовах навчально-виховна робота в інституті не припинялася. Протягом липня 1941 року відбулися державні екзамени на мовно-літературному, фізико-математичному та природничому факультетах. 371 студент одержав диплом про закінчення педагогічного ВНЗ. Більшість випускників зразу ж пішла захищати Вітчизну [1].

На заочному відділі педінституту заняття під час літньої сесії проводилися в дві-три зміни. Це було викликане тим, що в зв'язку з військовим станом приміщення, які інститут орендував для занять із заочниками, перейшли в розпорядження начальника гарнізону Полтави. Оскільки значна частина заочників була мобілізована до лав Червоної армії, довелося переукомплектувати академгрупи, переробити розклад занять тощо. Незважаючи на ці та інші викликані війною труднощі, заняття на заочному відділі педінституту не припинялися. Всі кабінети, а також бібліотека працювали без вихідних днів з 8 до 22 години. Як і в мирні роки, у липні 1941 року на заочному відділі проходили державні екзамени. 31 випускник одержав дипломи про закінчення педагогічного, 14 — учительського інститутів [2].

У серпні 1941 року бої вже йшли на території області. З наближенням фронту до Полтави почалась евакуація на схід значної кількості населення та найціннішого народного майна. Підготовка педагогічного інституту до евакуації розпочалась в серпні. Заняття у ВНЗ припинилися 5 вересня.

В умовах, що склалися, евакуації підлягало найнеобхідніше для інституту майно: прилади, устаткування, обладнання. На початку вересня 1941 року частина матеріальних цінностей була навантажена у вагони і вивезена до міста Тюмені. 1

грудня 1941 року директор Полтавського педінституту П.М. Асєєв здав Тюменському педінституту евакуйовані 282 цінні прилади [3].

До Тюмені та інших міст радянських республік були евакуйовані працівники інституту А.П. Бойко, П.І. Шебітченко, С.О. Данішев, І.І. Мазєпа, Д.М. Мазуренко, Ю.Ф. Васевич, Л.І. Котлярова, І.Т. Чирко, А.П. Каришин, В.Л. Савельєв, З.П. Кушка, П.Є. Сосін, М.Ф. Гур'єв, В.П. Березовський, М.І. Малич, О.І. Чуругіна, М.Ф. Кривчанська й інші.

Згодом до лав Червоної армії було мобілізовано викладачів І.Т. Чирка, Д.М. Мазуренка, А.П. Каришина, М.П. Безверхнього, О.І. Чуругіну та інших. Викладачі, які не були мобілізовані в армію, працювали в інших інститутах і школах.

18 вересня 1941 року Полтава була окупована німецько-фашистськими загарбниками. Перед усім людством фашизм постав як найлютіший ворог культури. Щоб позбавити населення окупованої України освіти, рейхскомісар Е. Кох видав 31 серпня 1942 року наказ про закриття всіх навчальних закладів, котрі охоплювали учнів віком понад 15 років, у тому числі й ВНЗ.

Гітлерівські загарбники перетворили навчальний корпус і гуртожиток Полтавського педагогічного інституту в солдатські казарми. Все навчальне обладнання, що залишилося в інституті, було пограбоване і знищене.

За два роки окупації гітлерівці спалили та зруйнували 9 інститутських приміщень вартістю 3 млн. 350 тис. крб., знищили навчального обладнання та майна на суму 2 млн. крб., пограбували господарського майна і матеріалів на суму 1 млн. крб. Постраждав від окупантів також книжковий фонд бібліотеки інституту. Було знищено все її устаткування, велику кількість наукової й художньої літератури. За роки окупації майже половина книжкового фонду бібліотеки була знищена [4]. Всього німецько-фашистські загарбники завдали інституті збитків на суму 6,5 млн. [5, с. 4].

У роки тимчасової німецько-фашистської окупації на Полтавщині розгорнулася народна антифашистська боротьба. З листопада 1941 по травень 1942 року в Полтаві діяла підпільна комсомольсько-молодіжна група на чолі з Лялею Убийвовк. У складі цієї групи був і студент фізико-математичного факультету Полтавського педінституту Сергій Іллєвський. Він народився 1921 року в Полтаві в сім'ї робітника. Успішно навчався у Полтавській середній школі № 10, яку закінчив у 1939 році з золотою медаллю. В школі вступив до комсомолу, а в інституті був обраний членом факультетського комсомольського бюро.

У будинку № 5 по Першотравневому проспекту, де жив Сергій Іллєвський, відбувалися наради комсомольської підпільної групи О.К. Убийвовк. Разом зі своїми товаришами С. Іллєвський слухав по радіо повідомлення з Москви про події на фронті. На основі цих повідомлень спільно писали листівки і поширювали їх у місті та прилеглих районах. Лише за два місяці 1942 року було випущено 2000 листівок. У травні 1942 року підпільників заарештували й розстріляли [6]. До останнього подиху юні підпільники залишились гідними патріотами. Сергій Іллєвський посмертно нагороджений медаллю "Партизану Великої Вітчизняної війни" I ступеня.

Викладач педінституту О.П. Біляєва була членом підпільної групи Я.М. Мисецької, яка діяла в місті Полтаві з травня 1942 року до звільнення Полтави від окупантів. Члени групи проводили антифашистську агітацію, писали і поширювали серед населення патріотичні листівки. За завданням керівника групи О.П. Біляєва розповсюджувала антифашистські листівки серед трудящих Полтави та районного центру Велика Багачка. Начальником штабу Житомирсько-Бердичівського партизанського з'єднання був випускник інституту К.П. Житник.

Два роки і п'ять днів морок фашистської окупації висів над Полтавою. Та 23 вересня 1943 року війська Степового фронту після напружених, кровопролитних боїв визволили Полтаву від гітлерівців. Одразу ж після цього трудящі обласного центру почали піднімати з руїн своє місто. Водночас із відбудовою промисловості й міського

господарства в Полтаві відновлювали свою діяльність навчальні заклади, медичні та інші соціальні установи.

До числа вищих навчальних закладів, які повинні були негайно розпочати свою діяльність, належав і Полтавський педінститут. Уже 21 жовтня 1943 року РНК України прийняла постанову "Про поновлення роботи Полтавського та Сумського педагогічних інститутів". У рішенні говорилось: "1. Дозволити Народному Комісаріату освіти УРСР поновити роботу Полтавського та Сумського педінститутів. 2. Затвердити план прийому на перші курси: до Полтавського педагогічного інституту — 180 осіб, до Сумського педагогічного інституту — 120 осіб. 3. Доручити Наркомфінансів та Наркомосвіти УРСР передбачити за касовим планом IV кварталу необхідні кошти на утримання Полтавського та Сумського педагогічних у інститутів" [7].

У зв'язку з тим, що приміщення педінституту було зруйноване і непридатне для роботи, Полтавський облвиконком та обком КП(б)У зобов'язали Полтавську міську раду звільнити до 7 листопада 1943 року будинки по вулиці Лассалья, 9 (нині вулиця Сковороди), в яких створювались аудиторії й навчальні кабінети [8].

У процесі підготовки до занять було проведено реєстрацію студентів старших курсів. Усього з'явилося 256 осіб. На перші курси було прийнято 244 студенти. План набору був значно перевиконаний.

Навчання в педінституті розпочалося 15 листопада 1943 року. Ось як пригадував цю подію декан філфаку доцент М.С. Воскресенський: "Я, як декан літературно-мовного факультету, мав провести в перший день занять загальнофакультетські збори. Зібралися в зовсім порожній кімнаті ... Я і студенти стояли, бо не було на чім сісти.

— Дорогі товариші, після двох років перерви ми знов сьогодні зібралися, щоб ... — розпочав я своє вітальне слово. Але щось стиснуло горло. Щоб заспокоїтись, став дивитися у вікно. Через хвилину-дві набрав сил і подивився на слухачів: сльози, нестримні сльози залили обличчя студенток. Ці збори були найурочистішими зборами" [9, с. 10].

Наприкінці 1943 року працювало вже три факультети: мовно-літературний, на якому навчалось 174 студенти, фізико-математичний — 66 студентів, природничий — 144 студенти, на мовно-літературному факультеті вчительського інституту навчалось 146 студентів. Отже, в 1943 році в інституті навчалось понад 500 студентів, працювало 45 викладачів.

Інститут розташовувався в трьох невеличких будиночках, мав 14 аудиторій, 4 лабораторії, 8 кабінетів, кімнату для бібліотеки. Заняття відбувалися в дві зміни.

Силами викладачів і студентів інституту приміщення були підготовлені для занять, зібрано рештки інститутського навчального приладдя та книжкового фонду бібліотеки. З Тюменського педінституту було реєвакуйовано обладнання кількох кабінетів.

Викладачам і студентам доводилось працювати у складних умовах. Не вистачало підручників та посібників, паперу, письмового приладдя, взимку заняття проводилися у верхньому одязі через відсутність палива. Кафедри не були достатньо вкомплектовані викладацьким складом і співробітниками. Значна частина викладачів ще перебувала у Червоній армії. Не повернулися до інституту викладачі М.Н. Безверхній, З.Ф. Штицький, які загинули смертю хоробрих на фронтах Великої Вітчизняної війни.

Директором інституту після відновлення його роботи спочатку працював А.Г. Бойко, а з середини 1944 по 1949 рік — Ф.А. Редько, заступником з навчальної та наукової роботи при них був С.О. Данішев, заступником директора по вчительському інституту — М.Ф. Гур'єв.

У першому після визволення Полтави навчальному році було звернуто серйозну увагу і на заочне навчання. 4 травня 1944 року нарком освіти УРСР П.Г. Тичина

підписав наказ про поновлення заочної педагогічної освіти та про заходи для її зміцнення. Згідно з наказом Полтавський педінститут у новому 1944/1945 навчальному році мав набрати на заочне відділення 650 студентів [10].

А між тим ще тривала війна. Викладачі, студенти і працівники інституту, прагнучи внести свій вклад у розгром ворога, активно включились у збирання коштів у фонд оборони країни. Протягом кінця 1943 — першої половини 1944 року колектив інституту з великим патріотичним піднесенням зібрав на побудову танкової колони "Визволена Полтавщина" 94308 крб. Більшість студентів унесла місячну стипендію. Верховний Головнокомандувач Й.В. Сталін оголосив за це колективі інституту подяку [11]. Викладачі й студенти інституту також одночасно провели підписку третьої воєнної позики на 160 тисяч карбованців [12].

Колектив інституту розгорнув активну шефську роботу у військових частинах і госпіталях. Студенти й викладачі збирали подарунки червоноармійцям та дітям-сиротам, здійснювали догляд за пораненими і хворими бійцями двох госпіталів. Протягом 1943/1944 навчального року викладачі читали у військових частинах лекції, перед воїнами виступала студентська художня самодіяльність, влаштовувалися зустрічі студентів із воїнами-орденоносцями. Викладачі й студенти інституту провели 5 недільників для відбудови міста [13].

Незважаючи на складні умови, колектив інституту повністю виконав навчальний план 1943/1944 навчального року. В 1944 році було проведено перший після відновлення роботи інституту випуск молодих учителів: мовно-літературного факультету педагогічного інституту — 18 чоловік, природничого — 7, мовно-літературного факультету вчительського інституту — 68. Майже всі випускники одержали призначення в школи західних областей України [14].

У наступному навчальному році контингент студентів зріс до 800 осіб. Було прийнято поповнення в кількості 300 осіб. Професорсько-викладацький склад також збільшився до 74 осіб. В інституті працювали доктори наук, професори С.Ю. Пучковський і М.А. Токовий; кандидати наук, доценти Г.Г. Чередниченко, М.С. Воскресенський, В.С. Пучковський, П.Є. Сосін та інші. Проте навчальна база інституту залишалася слабкою. Лише у двох з 17 аудиторій та кабінетів можна було читати лекції. Інші були дуже малі. Робота викладачів і студентів ускладнювалась ще й тим, що до 1947/1948 навчального року інститут не забезпечувався електроенергією. На заняттях другої зміни аудиторії ввечері освітлювалися гасовими лампами та каганцями [15].

Поступово поповнювався книжковий фонд інститутської бібліотеки. В 1945 році він становив уже 100 тисяч томів. Починаючи з другого семестру 1944/1945 навчального року в інституті почав діяти читальний зал на 40 робочих місць [16].

Матеріально-побутові умови студентів і викладачів у роки війни були важкі. Гуртожитків ще не відбудували, й студенти проживали у віддалених районах міста на приватних квартирах. Продукти харчування одержували за продовольчими картками. Часто на картки видавали лише хліб. Для поліпшення харчування студентів і викладачів було створено підсобне господарство. На площі 10 гектарів висівали гречку, просо, садили картоплю [17]. У 1944/1945 навчальному році при інституті було відкрито магазин, через який студенти, викладачі та співробітники забезпечувалися хлібом й іншими продуктами, а також промисловими товарами. Крім того, в цьому ж навчальному році було відкрито майстерні з ремонту взуття та пошиву одягу.

Поступово матеріальне становище студентів і викладачів поліпшувалося. В 1945 році держава асигнувала на утримання інституту понад 5,5 млн. крб., з яких переважна частина витрачалась на виплату студентських стипендій і заробітну плату викладачам. Чотирьом студентам призначались іменні стипендії в розмірі 700 карбованців. Їх одержували: Л.М. Голікова — студентка фізико-математичного, Н.П. Гнітій —

студентка мовно-літературного, Д.І. Левенгерц — студентка другого курсу природничого факультету педінституту та Т.Р. Лень — студентка другого курсу фізико-математичного факультету вчительського інституту.

З великою радістю народ зустрів переможне завершення війни і, заліковуючи її рани, приступив до відбудови і подальшого розвитку народного господарства. У галузі освіти потрібно було у найкоротшим строк поповнити нестачу вчителів. Адже за роки війни ці втрати були дуже великі. Чисельність учителів загальноосвітніх шкіл у республіці в 1945 році порівняно з довоєнним 1940 роком зменшилася з 251 тис. до 181 тис. [18]. Тому вже в перший післявоєнний навчальний рік у Полтавському педагогічному інституті розширюється підготовка вчителів. З 1 вересня 1946 року в складі педінституту почав працювати історичний факультет, а в складі вчительського інституту — природничо-географічний відділ.

На цей час колектив педагогічних працівників помітно зріс. До роботи з лав Червоної армії повернулися кандидати наук Д.М. Мазуренко, М.П. Гардашник, старші викладачі І.Г. Чирко, П.К. Падалка, С.О. Березюк, А.П. Каришин та інші. Вчорашні бійці й командири в солдатських гімназдорках і офіцерських кітелях стояли тепер за інститутською кафедрою. Та й решта викладачів у час війни внесли вагомий вклад у Перемогу своєю самовідданою працею в тилу. 22 співробітники інституту було нагороджено медаллю «За доблестный труд в Великой Отечественной войне 1941-1945 гг.».

У перший післявоєнний рік сталася пам'ятна подія, що увійшла в історію ВНЗ. 28 грудня 1946 року Полтавському педагогічному інституту було присвоєно ім'я В.Г. Короленка. До речі, колектив інституту ще до війни звертався з клопотанням до уряду про увічнення таким чином видатного письменника, який прожив понад двадцять років у Полтаві й так багато зробив для освіти, духовного розвитку народу. Урядова постанова була прийнята професорсько-викладацьким складом інституту як висока оцінка його роботи з підготовки кваліфікованих кадрів педагогів.

Тоді ж велика група викладачів — Ф.А. Редько, С.О. Данішев, С.П. Бабенко, М.І. Малич, І.Т. Чирко, П.К. Падалка, А.П. Каришин, Д.М. Мазуренко, Т.І. Марусенко, М.Ф. Гур'єв, З.П. Кушка, О.І. Чуругіна та П.Є. Сосін — уперше в історії педінституту була нагороджена значками "Відмінник народної освіти УРСР".

1947 року для поліпшення підготовки працівників шкіл вводяться нові навчальні плани педагогічних ВНЗ, за якими здійснюється однопрофільна підготовка вчителів історії, української мови та літератури, російської мови і літератури, фізики, математики, природознавства, географії.

Значно розширилась підготовка вчителів на заочному відділі. Однією з особливостей роботи заочних відділів педагогічних інститутів у повоєнні роки було розширення підготовки вчителів з вищою освітою на базі вчительських інститутів. Учителі, які закінчили дворічні вчительські інститути, мали можливість здобуття вищої педагогічної освіти шляхом заочного навчання за спеціальними навчальними планами. Це дозволило за короткий час підготувати значну кількість учителів для середньої школи.

На початку 1945/1946 навчального року в інституті навчалось 875 студентів на стаціонарі й 1500 — на заочному відділі. На цей час у кількісному і якісному складі студентів сталися значні зміни. Поновилося на навчання багато студентів-учасників війни. Значна кількість тих, котрі повернулися з фронту, прийшла до інституту також у результаті нового набору. Воїни-визволителі, учасники розгрому німецького фашизму насамперед відзначались глибоким патріотизмом, жадобойою знань, прагненням унести свій вклад у трудовий подвиг народу. Колишні фронтовики ставали, як правило, організаторами всієї роботи в академічних групах, на факультетах, керували громадськими організаціями інституту. Так, Г.О. Кононенко очолила комітет комсомолу, К.І. Крамаренко стала її заступником, В.Д. Онацький був

головою профкому інституту. Активну участь у громадській роботі брали П.І. Калініченко, М.М. П'ятуха та багато інших фронтників. У 1945/1946 навчальному році студентів-фронтників в інституті налічувалось 91, з них у педагогічному — 61, учительському — 19, на підготовчому відділенні вчительського інституту — 11.

У післявоєнні роки змінився склад студентів за статтю і віком. Наприкінці першого півріччя 1945/1946 навчального року з 865 студентів було 78 чоловіків та 787 жінок. Серед чоловіків переважали юнаки, які були учасниками війни, що демобілізувалися з лав Радянської армії.

Чимало змін зазнав і віковий склад студентів. Переважну більшість становили тепер студенти віком від 20 до 30 років (85,7%), що було здебільшого наслідком кількарічної перерви у навчанні в зв'язку з війною. Студентів віком до 20 років, які прийшли зі школи або мали невелику перерву в навчанні, було лише 13,7%. За національним складом серед студентів переважали українці (95%). Росіян в інституті навчалось 21 (2,4%), інших національностей — 22 (2,6%) [5, с. 174].

Наприкінці 1949/1950 навчального року на чотирьох факультетах педагогічного інституту налічувалася така кількість студентів: історичний — 114, філологічний — 220, фізико-математичний — 142, природничий — 106. На філологічному, фізико-математичному та природничо-географічному факультетах учительського інституту навчалось 213 студентів. У 1950 році успішно склали державні екзамени 124 випускники педагогічного й 85 випускників учительського інститутів.

Поступово зростав кількісний і якісний склад викладачів. У 1949/1950 навчальному році в інституті працював 101 викладач, із них докторів наук — 1, кандидатів наук — 17 [19].

У повоєнні роки в Полтавському педінституті поновлювались і наукові дослідження. Наукову роботу над 53 темами вели всі 17 інститутських кафедр. Так, кафедри історії СРСР, марксизму-ленінізму та української літератури опрацьовували комплексну тему "Полтавщина в роки Великої Вітчизняної війни". У 1946 році було поновлено випуск "Наукових записок Полтавського педінституту". Тоді вийшов із друку 6-ий том цього видання. У ньому вміщено низку наукових статей з філології (І.Т. Чирко "В.Г. Короленко в боротьбі за реалізм", П.К. Падалка "Народна пісня в новелах С. Васильченка", Л.Л. Рогозін "До питання про прикладку"), біології (П.Є. Сосін "Матеріали до екології та географії губчастих грибів на Україні"), хімії (Т.М. Дашевський, А.П. Каришин, Д.М. Кустол "Синтез нафтоліду з нафталдегідної кислоти") та ін. Ці статті були результатом тривалої науково-дослідницької роботи, що розпочалася здебільшого ще до війни. У збірник увійшло і кілька праць на методичні теми. Так, С.О. Данішев опублікував статтю "Використання художньої літератури у викладанні історії СРСР", доцент К.І. Швецов — "Деякі питання викладання аналітичної геометрії", З.П. Кушка — "Геометричні задачі для закріплення деяких геометричних понять і теорем".

Одним з позитивних наслідків виконання наукових праць викладачами було завершення кандидатських дисертацій та їх захист. У 1949 році захистили кандидатські дисертації Д.В. Степанов — завідувач кафедри марксизму-ленінізму, Г.Г. Оплаканський — завідувач кафедри педагогіки, А.П. Каришин — старший викладач кафедри хімії. До захисту подали кандидатські дисертації, а згодом захистили їх В.В. Лихін — викладач кафедри математики, Т.І. Марусенко — викладач кафедри української літератури, С.П. Пушніков — старший викладач кафедри російської літератури.

Проте в організації наукової роботи в інституті були ще значні недоліки. Наукові дослідження вела фактично лише половина викладачів. Певною мірою це зумовлювалось недостатньою експериментальною базою. Досить мало залучалися до наукової роботи студенти.

На початку 1950-их років були зроблені нові кроки до поліпшення матеріальної бази інституту. Місцеві органи влади передали інституту додатково невеликі приміщення для навчальних цілей. У другій половині 1950/1951 навчального року розпочалася відбудова студентського гуртожитку (вулиця Остроградського, 3). 15 жовтня 1952 року він був зданий в експлуатацію [20]. Проте для поліпшення навчального процесу частину кімнат гуртожитку було зайнято під аудиторії та навчальні кабінети. Наприкінці серпня 1955 року було відбудовано і здано в експлуатацію головний навчальний корпус педінституту, у ньому розмістились лабораторії, навчальні кабінети та аудиторії. Це дало можливість повністю вивільнити й заселити гуртожиток студентами в кількості 450 чоловік.

З уведенням в експлуатацію головного корпусу інституту корисна площа навчальних приміщень (разом з допоміжними корпусами) зросла до 2336 кв. метрів. Тут розмістилося 48 аудиторій, кабінетів та лабораторій, актовий зал, бібліотека, читальний зал й інші приміщення. В інституті працювали лабораторії з фізики, радіо - та електротехніки, методики фізичного експерименту, фізіології людини, зоології, фізіології рослин, ботаніки, органічної хімії та якісного аналізу, неорганічної хімії, кількісного аналізу і фізикоїдної хімії, фотолабораторія, астрономічна обсерваторія. Для навчальних цілей і самостійної роботи студентів використовувалися кабінети педагогіки, мови, літератури, іноземної мови, музики, методики природознавства, математики, рослинництва, плодоовочівництва. Курси з фізики та хімії читались у спеціально обладнаних аудиторіях. Практичне навчання студентів проводилося в навчальних майстернях й автокласі. Кафедра основ виробництва мала верстати, автомашини, трактори, зернозбиральний комбайн. Для забезпечення підготовки вчителів музики та співів (друга спеціальність) було придбано 9 фортепіано, 2 скрипки, 19 баянів, 90 народних інструментів.

Повністю відновилося діяльність агробіостанції як навчальної бази для проведення практики студентів природничого факультету. Агробіостанція мала 5,25 га саду, теплицю, оранжерею, парники. Вона постачала школи, підприємства та установи саджанцями цінних сортів, організовувала екскурсії для учнів. Лише протягом 1950-1954 років агробіостанцію відвідало 173 екскурсії, в яких узяло участь 4707 чоловік [21].

До 1950/1951 навчального року Полтавський педагогічний інститут працював у складі чотирьох факультетів: філологічного (зі спеціальностями "російська мова та література", "українська мова та література"), історичного, фізико-математичного (зі спеціальностями "фізика" і "математика"), природничого (біологія та хімія). Наказом Міністерства освіти УРСР від 26 січня 1951 року історичний факультет та факультет мови і літератури об'єднувалися в історико-філологічний факультет [22].

З метою концентрації наукових сил та економного витрачання коштів у ВНЗ республіки продовжувалась розпочата ще в перші післявоєнні роки робота із зосередження студентів однакового профілю в одному або кількох вищих навчальних закладах. Невеликі факультети ліквідовувались, а студентів, що навчались на них, переводили на споріднені факультети інших ВНЗ. Полтавський педінституту цьому відношенні змін не зазнав, але окремі його факультети поповнились студентами за рахунок інших ВНЗ. Таке укрупнення відбулось починаючи з 1 вересня 1955 року шляхом переведення студентів-філологів із Глухівського педінституту, а з 1 вересня 1956 року з Ніжинського (зі спеціальності "історія").

Перехід на загальне семирічне навчання у селах і десятирічне у містах, наступна перспектива введення загальної середньої освіти викликали необхідність реорганізації вчительських інститутів, які існували окремо, віднині перетворювали в педагогічні. Ті, які існували при педагогічних інститутах, згортали свою роботу. В зв'язку з цим студенти других та третіх курсів стаціонару й заочного відділу Полтавського учительського інституту переводились на відповідні курси педінституту. Останній

випуск учительського інституту відбувся на стаціонарі в 1952 році, на заочному відділі — в 1953 році [23].

З 1956/1957 навчального року кілька педінститутів (в тому числі й Полтавський) переходять на підготовку спеціалістів широкого профілю зі збільшенням терміну навчання до п'яти років. Відтоді у ВНЗ стали готувати вчителів таких спеціальностей: "українська мова, література та історія"; "російська мова, література та історія"; "математика, фізика та креслення"; "фізика, основи виробництва та креслення"; "біологія, основи сільськогосподарського виробництва та хімія". 1957 року замість спеціальності "російська мова, література та історія" вводився новий для інституту профіль "російська мова, література та спів". Це викликало потребу залучення до роботи викладачів теорії музики, гри на інструментах, співів.

Поряд із поліпшенням матеріальної бази та розширенням спеціальностей зростав і контингент студентів педінституту. Якщо в 1951 році на стаціонарі педінституту навчалось 737 студентів, то в 1957 році їх число збільшилось до 1372. За ці ж роки на заочному відділі кількість студентів зростає з 11786 до 2657. Значно збільшились й випуски вчителів. Протягом 1951-1958 років у ряди працівників освіти влилося 3726 випускників Полтавського педагогічного інституту і 652 — вчительського [24].

Кращим студентам, які поєднували відмінне навчання з активною участю в громадській роботі, призначались іменні стипендії. Наказом міністра освіти УРСР від 27 червня 1960 року для студентів Полтавського педінституту було встановлено дві стипендії імені В.І. Леніна й одна стипендія імені В.Г. Короленка. Іменні стипендії в ці роки одержували студенти С. Пієнко, О. Стасілюнас, Л. Абросімова, Т. Барвінко, Л. Колосова, І. Михайлик, І. Дубина, Т. Климко, А. Кольваженко, Н. Степанова, М. Яременко, В. Буйвол, Н. Яковлєва, Г. Кальний, А. Косенєвська, Н. Трохименко, А. Климко, Н. Одарич, П. Щербань та інші.

У поліпшенні навчальної, наукової й виховної роботи важливу роль відіграють кадри викладачів. 20 серпня 1956 року ЦК КПРС і Рада Міністрів СРСР видали постанову "Про заходи по поліпшенню підготовки та атестації наукових та педагогічних кадрів". У діючі правила комплектування вишівських колективів уносились істотні зміни. Поповнення інститутів викладачами стало проводитися шляхом конкурсу. Вводилося періодичне (через 5 років) переобрання на посади завідувача кафедри, професора, доцента, старшого викладача та асистента. Такий спосіб комплектування посилює відповідальність колективу й особисто кожного викладача за якість навчально-виховної й наукової роботи. В результаті переобрання окремі викладачі, які не забезпечували належного рівня роботи, звільнялись. Їх місця займали науковці з інших ВНЗ, науково-дослідних інститутів, випускники аспірантур і кращі вихованці інституту.

Ректорат постійно дбав про підвищення наукової кваліфікації та педагогічної майстерності професорсько-викладацького складу. З цією метою викладачі систематично відряджались на факультети підвищення кваліфікації, на стажування у ВНЗ і наукові установи, їм надавалися творчі відпустки. На факультетах працювали постійно діючі теоретичні семінари викладачів. Кількість викладачів із науковими ступенями й званнями зростала. Протягом 1950-их років захистили кандидатські дисертації понад 30 викладачів інституту. Серед них М.Ф. Гур'єв, С.О. Березюк, С.П. Пушніков, М.В. Семиволос, В.Я. Матвєєва, М.Ф. Кривчанська, М.І. Малич, М.І. Різун, С.О. Данішев, В.Я. Савельєв, Л.Л. Рогозін, П.С. Дудик, В.В. Ліхін, Д.Д. Кузема, В.Г. Євтушенко, П.Ю. Кикоть, М.С. Ярошенко, О.Х. Соколовський та інші.

Своєрідним підсумком і оглядом наслідків наукової роботи викладачів стали щорічні підсумкові науково-теоретичні конференції, а також наукові сесії й конференції, присвячені ювілейним історичним датам. Вони сприяли науковому зростанню викладачів, поліпшенню теоретичного рівня викладання. В інституті також

проводилися міжвишівські наукові конференції та сесії. Інститутом літератури імені Т.Г. Шевченка АН УРСР, Інститутом мовознавства імені О.Потебні АН УРСР і Полтавським педінститутом 10-11 грудня 1957 року проведено наукову сесію з філологічних наук. У її роботі взяв участь академік О.І. Білецький.

У 1957-1958 роках кафедрою історії Полтавського педінституту проводилися міжвишівські конференції істориків педінститутів УРСР. На конференціях ставилися та обговорювалися звіти завідувачів кафедр про науково-дослідницьку роботу з актуальних питань всесвітньої й вітчизняної історії й методики викладання її в середній і вищій школі. В 1958 році видано збірник "Доповіді та повідомлення міжвузівської конференції істориків педінститутів УРСР" (Вип. 1), у якому опубліковано частину доповідей, зроблених на конференціях 1957 і 1958 років. У збірнику вміщені статті й повідомлення С.О. Данішева, П.М. Денисовця, В.Є. Лобурця, М.Й. Чупруна, О.Х. Соколовського, Г.І. Кулика та інших викладачів Полтавського педінституту.

Основними науковими проблемами, які розроблялися викладачами інституту, були соціально-економічна історія України ХХ століття (І.М. Попик, М.І. Малич, П.М. Денисовець), історія Полтавщини (Г.І. Кулик, С.О. Данішев), методика викладання у школі, написання підручників і посібників для вищої й середньої школи та ін. Авторський колектив у складі П.К. Падалки, П.Ю. Кикоть, О.Й. Даниська і вчительки Г.К. Штепенко підготував підручник з української літератури для 8 класу, доцент Д.М. Мазуренко видав посібник "Задачі та вправи з теоретичної фізики" (1958), викладачі С.О. Березюк, В.Г. Баленко, Д.Д. Кузема — посібник для вчителів "Уроки з фізики в ІХ класі" (1956).

Починаючи з VII тому (1954 рік) "Наукові записки Полтавського педагогічного інституту" видаються як тематичні. У VII томі вміщені статті викладачів природничого факультету. Доктор біологічних наук П.Є. Сосін опублікував матеріали до екології гастероміцетів, у яких показав вплив середовища, води, світла, тепла та інших факторів на ріст грибів у різних районах України. У статтях М.І. Гавриленка повідомлялося про маловідомих звірів і птахів, що водяться на Полтавщині. Стаття Г.М. Немировської присвячувалася видовому складу ентомологічної фауни травостою луків річки Ворскли. У статті доцента К.К. Гряненка подана характеристика комплексних сполук хлористого цинку і кальцію у водних розчинах.

У VIII томі (1955) уміщені наукові й методичні статті викладачів фізико-математичного факультету, в IX томі (1957) опублікований науковий доробок викладачів кафедри марксизму-ленінізму, в X томі (1958) — статті методичного характеру, в XI томі (1959) викладалися певні аспекти наукових досліджень, пов'язаних із виконанням кандидатських дисертацій.

Ректорат, деканати і кафедри домагались поліпшення наукової роботи студентів. Основною формою залучення юнаків та дівчат до цієї роботи були наукові гуртки. У другому семестрі 1950/1951 навчального року в інституті організовується студентське наукове товариство (СНТ), яке охопило понад 300 чол.

У 1951 /1952 навчальному році вже працювало 23 наукових гуртки, в які було залучено близько 500 студентів, або 58% усього їх складу. Одним із кращих був гурток методики математики (керівник — старший викладач З.П. Кушка). В інституті щорічно відбувалися студентські наукові конференції та конкурси студентських наукових праць. Так, у 1954 році на засіданні журі філологічного циклу при Полтавському оргкомітеті республіканського конкурсу було відзначено як кращі роботи студенток історико-філологічного факультету Н. Каменської й З. Удовиченко. У тому ж році наказом міністра вищої і спеціальної середньої освіти СРСР було премійовано за наукову роботу цінними подарунками та нагороджено грамотами студентів Полтавського педінституту П. Хрущ, П. Щербаня та Н. Ярмакова.

Наприкінці 1950-их років в інституті налічувалося 26 наукових гуртків, які охоплювали 430 студентів. Досить добре працювали гуртки українського мовознавства, радіотехніки, хімічний, ботанічний, української літератури. На правах рукопису було видано два випуски студентських наукових праць (серії природнича і мовознавча) [25].

Слід відзначити, що чимало студентів цих років, які брали активну участь у роботі наукових гуртків, стали згодом кандидатами наук (В.І. Чирко, О.Л. Веземомська, І.О. Дичко, Г.Р. Лисенко та інші).

Кафедри інституту зміцнювали зв'язки зі школами Полтави й районів області. У 1951/1952 навчальному році кафедри фізики, хімії, ботаніки і зоології надали допомогу школам у проведенні практичних занять з учнями. Кафедрою хімії було проведено 50 занять, які відвідало 1140 учнів, кафедрою фізики — 12, кафедрами зоології та ботаніки — 21 заняття. Учні Полтави провели 50 екскурсій до ботанічного саду інституту [26].

При кафедрах хімії, математики, фізики працювали постійно діючі семінари вчителів міста Полтави, заняття яких проводилися 1-2 рази на місяць. Кафедри також організовували одноденні виїзні семінари в районах і школах області.

Кафедра фізики надавала допомогу 14 сільським школам області в проведенні практикуму з електротехніки. Кафедра історії провела виїзну наукову сесію в селі Веприк Гадяцького району, присвячену 250-річчю Полтавської битви. Члени кафедри педагогіки взяли участь у читаннях у селі Ковалівка Полтавського району, присвячених відкриттю меморіальної кімнати А.С. Макаренка.

На початку 1950-их років відбулася низка змін і переміщень серед керівного складу педінституту. Директорами ВНЗ працювали І.Я. Кирса (1949-1952), Д.С. Нененко (1952-1953). У вересні 1953 року наказом міністра освіти УРСР ректором було призначено М.В. Семиволоса — випускника історико-філологічного факультету Полтавського ІСВ 1930-их років, офіцера-фронтовика, який очолював колектив педінституту протягом 18 років і зробив чимало корисного для поліпшення матеріально-технічної бази та вдосконалення навчально-виховного процесу.

Протягом 1950-их років завідувачами кафедр працювали: марксизму-ленінізму — доцент Д.В. Степанов; історії — доцент Г.І. Кулик; української літератури — доцент П.К. Падалка; російської та зарубіжної літератури — доцент І.Т. Чирко, а з 1959 року — кандидат філологічних наук О.К. Міщенко; російської мови — кандидат філологічних наук В.Я. Савельєв; української мови — старший викладач К.М. Кузьмич, доцент М.Ф. Кривчанська, а з 1958 року — доцент П.С. Дудик; кафедри фізики — доцент Д.М. Мазуренко; математики — доцент М.Ф. Гур'єв; хімії — доцент А.П. Каришин; зоології — доцент М.Л. Петрик; ботаніки — професор, доктор біологічних наук П.Є. Сосін; педагогіки — старший викладач І.І. Терещенко, а з 1956 року — доцент В.П. Луцький; кафедри іноземних мов — старший викладач О.І. Чуругіна; кафедри фізвиховання — старший викладач П.Л. Пишний, музики і співів — старший викладач П.М. Горбенко.

У повоєнні роки в Полтавському педінституті продовжується діяльність партійної та громадських організацій. Найбільш масовою серед них була комсомольська організація, чисельність якої неухильно зростала. В 1946 році інститутська організація ЛКСМУ охоплювала 407 юнаків і дівчат, в 1951 — 670, в 1957 році — 1307. Комітет комсомолу приділяв багато уваги навчанню, підвищенню трудової дисципліни, художній самодіяльності, суспільно-корисній праці, роботі студентських наукових гуртків, лекторської групи комітету комсомолу й іншим важливим ділянкам. Його секретарями в ті роки обиралися О.С. Стасілюнас, О.Л. Веземомська, В.Є. Лобурець, Р.В. Яремко [27].

Діяльність комсомолу була дуже заідеологізована. Комсомольці широко залучались до участі в усіх найважливіших політичних кампаніях. Вони разом із

викладачами працювали агітаторами на виборній дільниці, роз'яснювали населенню міста найважливіші події внутрішнього і міжнародного життя.

Студенти брали активну участь у пропагандистській та лекційній роботі, особливо в час літніх канікул. Для цього на кафедрах заздалегідь розроблялася тематика лекцій, списки рекомендованої літератури. Студенти готували конспекти виступів, окремі тексти студентських лекцій готувались викладачами.

У 1958 році комсомольська організація розгорнула широку підготовку до відзначення 40-річчя комсомолу. Зі статтею-рапортом "Ювілею наші подарунки" в обласній газеті "Комсомолец Полтавщини" виступив секретар комітету комсомолу В.Є. Лобурець. У ній відзначалося, що девіз студентів Полтавського педінституту в ці вересневі дні — відмінним навчанням зустріти ювілей. Юнаки і дівчата старанно оволодівали навчальними предметами, виявляли глибокі, сталі знання. Комітетом комсомолу було проведено теоретичну конференцію з історії ВЛКСМ. До ювілею студенти, крім високої успішності, підготували й інші подарунки. Ще навесні майбутні вчителі завзято працювали на трасі Київ-Харків, посадили там понад 900 фруктових дерев, упорядкували Жовтневий парк та територію інституту. Студенти природничого факультету побудували приміщення для теплиці. Комсомольці фізико-математичного факультету здійснили радіофікацію інституту. Різноманітні тематичні вечори, виступи художньої самодіяльності, спортивні змагання, переведення гуртожитку на самообслуговування — такий був далеко не повний перелік добрих справ комсомольців інституту.

Виступаючи на міському мітингу молоді, присвяченому 40-річчю ВЛКСМ, студентка Л. Назаренко доповіла, що комсомольці педінституту внесли в комсомольську копилку 80 тисяч крб., виробили на колгоспних ланах 23 тисячі трудовнів. 10 тисяч колгоспників побували на концертах студентських агіткультбригад.

Значна увага приділялася у ВНЗ культурно-масовій роботі, зокрема художній самодіяльності. В 1950/1951 навчальному році в інституті працювало 4 гуртки художньої самодіяльності, якими було охоплено 186 студентів. Усі гуртки брали участь в міському, а танцювальна група — в обласному огляді самодіяльності. Студентка С. Лещук виступала на республіканському огляді художньої самодіяльності. Протягом 1953-1955 років колективи художньої самодіяльності інституту на міському огляді зайняли перші місця (хор, акробатична група, декламатори, драматичний колектив, оркестр народних інструментів). Вони давали щороку 30-50 концертів. Агіткультбригади виїздили в колгоспи, неодноразово виступали у виробничих колективах та перед виборцями Полтави.

Особливо активізувалася художня самодіяльність в інституті напередодні Всесвітнього фестивалю молоді 1957 року. Підготовка до фестивалю проходила під девізом зміцнення дружби народів. Зросла кількість учасників художньої самодіяльності, поліпшився репертуар. На міському огляді оркестр народних інструментів, окремі виконавці — С. Колганов, Г. Гаркавченко, Л. Півень — зайняли перші місця й були нагороджені дипломами I ступеня, хор і танцювальна група — дипломом II, драматичний колектив — III ступеня.

Серед кращих виконавців республіканського огляду художньої самодіяльності педвишів 1957 року були нагороджені грамотами Міністерства освіти УРСР та ЦК профспілки працівників освіти жіночий хоровий ансамбль педінституту (керівник Г.Д. Пукалова) й окремі виконавці. Чотирьом учасникам художньої самодіяльності інституту було надано путівки на VI Всесоюзний фестиваль молоді в Москві.

Усебічна підготовка вчителя вимагала також поліпшення фізичної загартованості студентів, зміцнення їх здоров'я. Цій справі в інституті приділялася велика увага. Крім обов'язкових навчальних занять, проводилася робота різних спортивних секцій, часто практикувалися внутрішньоінститутські змагання між факультетами. Спортивні

колективи інституту, як правило, брали участь у всіх міських та обласних змаганнях. Так, у 1952/1953 навчальному році жіноча і чоловіча команди інституту зайняли перші місця в області з волейболу, легкої атлетики, а шахісти вибороли першість міста. В 1955 році в усіх видах змагань брало участь 429 юнаків та дівчат. Команда інституту з гімнастики зайняла перше місце серед ВНЗ, волейбольна — перше в місті й друге в області.

Значні успіхи в спортивній роботі були досягнуті в 1957 році. В усіх видах змагань узяло участь 1040 студентів. Спортсмени інституту завоювали перші місця в місті з легкої атлетики, в естафеті, одержали кубок з волейболу, зайняли друге місце з баскетболу.

Наполеглива робота викладачів інституту була високо оцінена державою. За самовіддану працю з підготовки вчителів та активну громадсько-політичну роботу в 1953 році професор П.Є. Сосін був нагороджений орденом Трудового Червоного Прапора, доцент П.К. Падалка, старший викладач О.І. Чуругіна — орденами "Знак Пошани", доценти А.П. Каришин, І.Т. Чирко, старші викладачі І.Г. Оплаканський, З.П. Кушка — медалями "За трудову доблесть", старші викладачі В.П. Березовський, Г.І. Каган, М.Ф. Кривчанська, В.І. Матвеева — медалями "За трудову відзнаку" [28].

Примітки

1. Державний архів Полтавської області (далі ДАПО). — Ф. Р-1507. — Оп. 1. — Спр. 13. — Арк. 5, 6, 9.
2. Там само. — Спр. 23. — Арк. 22.
3. Там само. — Спр. 27. — Арк. 1-3.
4. Радянський педагог / Полтава /. — 1946. — 4 травня.
5. Наукові записки Полтавського пединституту. — Т. VII. — Полтава, 1946. — 175 с.
6. ДАПО. — Ф. П-13. — Оп. 9. — Спр. 324. — Арк. 133.
7. Там само. — Ф. Р-1507. — Оп. 1. — Спр. 28. — Арк. 10.
8. Там само. — Ф. П-15. — Оп. 1. — Спр. 288. — Арк. 8.
9. Історико-філологічному — 80: Минуле і сьогодення. — Полтава: ПДПІ, 1998. — 33 с.
10. Там само. — Ф. Р-1507. — Оп. 1. — Спр. 28. — Арк. 2.
11. Там само.
12. Зоря Полтавщини. — 1944. — 23 березня.
13. ДАПО. — Ф. П-71. — Оп. 1. — Спр. 63. — Арк. 18.
14. Там само. — Ф. Р-1507. — Оп. 1. — Спр. 37. — Арк. 9.
15. Там само. — Арк. 3.
16. Там само. — Спр. 60. — Арк. 2, 5, 15.
17. Там само. — Спр. 245. — Арк. 18.
18. Народне господарство Української РСР. Статистичний збірник. — К.: Держстатвидав, 1957. — 263 с.
19. ДАПО. — Ф. Р-1507. — Оп. 1. — Спр. 245. — Арк. 8, 15, 17, 18.
20. Там само. — Спр. 312. — Арк. 1, 2.
21. Там само. — Спр. 457. — Арк. 10-15.
22. Там само. — Спр. 660. — Арк. 2-6.
23. Там само. — Спр. 469. — Арк. 17; Спр. 517. — Арк. 25-26; Спр. 274. — Арк. 23; 29.
24. Там само. — Спр. 517. — Арк. 35.
25. Там само. — Спр. 312. — Арк. 61; Спр. 355. — Арк. 38.
26. Там само. — Спр. 355. — Арк. 53.
27. Там само. — Ф. П-79. — Оп. 1. — Спр. 96. — Арк. 75; Спр. 81. — Арк. 122.
28. Там само. — Ф. Р-1507. — Спр. 570. — Арк. 29, 30.

Б.В. Год, А.П. Ермак

ПОЛТАВСКИЙ ПЕДИНСТИТУТ ВО ВРЕМЯ ВЕЛИКОЙ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ВОЙНЫ И ПОСЛЕВОЕННЫЙ ПЕРИОД

В статье анализируется вклад преподавателей и студентов Полтавского пединститута в достижения Победы и послевоенного восстановления страны.

Ключевые слова: восстановление, война, эвакуация, учебный процесс, материально-техническая база, мобилизация, пединститут, реэвакуация.

B.V. God, O.P. Ermak

POLTAVA PEDAGOGICAL INSTITUTE IS IN YEARS GREAT PATRIOTIC WAR AND POST-WAR PERIOD

There is and shown role of teachers and students of the Poltava pedagogical institute of receipt Victory and post-war update of country in the article.

Keywords: update, war, evacuation, educational process, material and technical basis, mobilization, pedagogical college, re-evacuation.

Надійшла до редакції 3 травня 2010 року

